

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Хижняк Інни Анатоліївни на дисертацію Михальченко Наталії
Вячеславівни «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх
учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Експертиза дисертації Михальченко Наталії Вячеславівни «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» проводилася шляхом аналізу змісту і структури роботи, а також її реферату, основних наукових праць автора та практичних експериментальних результатів проведеного дослідження.

Актуальність теми. Важливість розвитку в здобувачів початкової освіти рефлексивних умінь і навичок на сучасному етапі реформування освітньої системи України відображено в основних нормативних документах, що унормовують освітній процес як на початковому рівні загальної середньої освіти, так і на всіх рівнях вищої освіти. У законах України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2014)»; Концепції «Нова українська школа» (2016); Державному стандарті початкової освіти (2025); «Методичних рекомендаціях щодо оцінювання результатів навчання учнів 1–4 класів закладів загальної середньої освіти» (2021), «Професійному стандарті за професією “Вчитель закладу загальної середньої освіти”» (2020), стандартах вищої освіти спеціальності АЗ «Початкова освіта» та ін. закладено необхідність дотримання в початковій школі вимог компетентнісного підходу, застосування формульованого оцінювання, розвиток навичок навчання впродовж життя, що з обов’язковістю включає самооцінювання та рефлексивну діяльність учнів, а також окреслено вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів щодо формування та розвитку в дітей цих навичок, що обґрунтовує актуальність теми дисертації на нормативному рівні.

Тематика розвитку навичок рефлексії та саморефлексії учнів молодшого шкільного віку достатньо представлена і на науковому рівні: у розвідках українських та закордонних учених (І. Бех, Н. Бібік, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремінь, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хомич, R. Efe, R. Ferri, A. Gergen, M. Hagan, V. Hummes, S. Izumi-Taylor, M. Seckel, N. Sun-Keung та ін.) переконливо обґрунтовано, що рефлексія розглядається як наскрізна складова ключових і предметних компетентностей здобувачів початкової освіти, тому підготовка майбутнього вчителя має орієнтуватися на

формування здатності аналізувати власну педагогічну діяльність, формувати в учнів уміння оцінювати процес і результат навчання, здійснювати самооцінювання й взаємооцінювання. І в цьому контексті рефлексія виступає не лише метою, а й засобом професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Автор слушно підкреслює суспільну значущість обраної теми наявними освітніми викликами воєнного стану та соціальних трансформацій в Україні, що актуалізують потребу у формуванні в дітей умінь саморегуляції, усвідомлення власних емоцій і дій, здатності до внутрішньої стійкості і ґрунтуються саме на рефлексивних уміннях і навичках особистості, які мають розвиватися на рівні початкової школи для психологічної підтримки та розвитку резильєнтності й стійкості дітей. Однак наразі в Україні наявна суперечність між потребою в учителях початкових класів, здатних цілеспрямовано формувати рефлексію учнів початкових класів, і недостатньою розробленістю концептуальних та методологічних засад такої підготовки у системі вищої педагогічної освіти, що акцентує суспільну потребу у вирішенні завдань дослідження.

Отже, актуальність обраної теми дослідження достатньо обґрунтовано на нормативному, науковому та суспільному рівнях.

Зв'язок теми з науковими програмами: Значущість отриманих результатів підкреслено тим, що дослідження виконано в межах реалізації науково-дослідних тем структурних підрозділів кількох ЗВО: кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481), кафедри початкової та дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Інноваційно-освітній простір ЗВО як умова успішної самореалізації студентів – майбутніх вчителів початкових класів» (№ 0122U001758), кафедри початкової освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (№ 0124U001819).

Науковий апарат дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів початкових класів. Реалізація мети повно представлена в дисертації через конкретизацію на рівні завдань дослідження та правильне визначення об'єкта дослідження (професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти) та предмета дослідження

(теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів).

Вагомою позитивною ознакою дослідження Н. Михальченко вважаємо також чітке визначення його провідної ідеї: розвиток рефлексії молодших школярів є цілеспрямованим і педагогічно керованим процесом, ефективність якого безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації рефлексивної діяльності учнів у освітньому процесі, адже рефлексія в молодшому шкільному віці не формується спонтанно, а потребує системної, методично виваженої роботи вчителя, який володіє відповідними психолого-педагогічними знаннями, рефлексивними вміннями та особистісною готовністю до саморозвитку. Саме тому, як слушно зазначає автор, підготовка майбутніх учителів має бути спрямована не лише на засвоєння теоретичних основ навчання і виховання, а й на розвиток власної педагогічної рефлексії та здатності застосовувати рефлексивні методи й технології у початковій школі, а її ефективність забезпечується інтеграцією рефлексивного компонента в зміст фахової підготовки, використанням активних і особистісно орієнтованих форм навчання, а також забезпеченням рефлексивного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти.

Заслуговує на увагу та позитивну оцінку також концепція дослідження, яку автор вибудовує на загальному положенні (підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів є цілісною науково обґрунтованою системою) та трьох взаємопов'язаних концептах, які забезпечують логіку, послідовність і результативність дослідження: методологічному, теоретичному і технологічному. Методологічний концепт визначає філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові засади дослідження і ґрунтується на сукупності методологічних підходів, що забезпечують комплексне розуміння проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів. Теоретичний концепт відображає систему наукових ідей, понять і положень, які розкривають сутність рефлексії, особливості її розвитку в молодшому шкільному віці та специфіку підготовки майбутніх учителів початкових класів. Технологічний концепт визначає шляхи практичної реалізації концепції та охоплює сукупність технологій, форм, методів і засобів підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкових класів.

Наукова новизна та її значення. Дослідження Н. Михальченко має значну за обсягом і вагомо за змістом та значущістю наукову новизну, зокрема автор уперше цілісно обґрунтувала концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративну

єдність методологічного, теоретичного й технологічного концептів; розробила систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів, структуровану за цільово-ціннісним, нормативно-організаційним, змістово-теоретичним, операційно-методичним, практико-рефлексивним і результативним компонентами; спроектувала модель системи підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів, що забезпечує інтеграцію цільово-ціннісного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, діагностичного та результативного блоків; визначила й теоретично обґрунтувала педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра; створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки; практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів); розробила систему критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний критерії) та відповідну методику її діагностики; експериментально довела ефективність запропонованої системи підготовки та методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи.

Крім того, автор удосконалила наукові уявлення про сутність і структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративної професійної якості; зміст професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта» в частині формування рефлексивної педагогічної позиції; підходи до діагностики професійної готовності майбутніх учителів у контексті гуманістичної та компетентнісної парадигми сучасної вищої освіти, положення про рефлексію як психолого-педагогічний феномен у контексті розвитку особистості учня початкових класів; теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до організації рефлексивної діяльності учнів; ідеї інтеграції вітчизняного та зарубіжного досвіду формування рефлексивних умінь школярів у систему професійної підготовки педагогів.

Практичне значення роботи. Визначаємо практичну значущість проведеного Н. Михальченко дослідження як вагомому і важливому для сучасного етапу розвитку освітньої системи України. Цілісна система підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів має прикладний характер і може бути безпосередньо використана у

професійній підготовці здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Початкова освіта»; модель системи підготовки може слугувати методичним орієнтиром для модернізації змісту, форм і технологій професійної педагогічної освіти; критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів можуть застосовуватися для моніторингу якості професійної підготовки; розроблена методика діагностики стану готовності майбутніх учителів придатна для застосування під час поточного й підсумкового контролю, а також у межах внутрішньої системи забезпечення якості освіти; методичне забезпечення процесу підготовки (навчально-методичні матеріали, завдання рефлексивного спрямування, кейси, проєктні розробки) може бути використане у викладанні педагогічних дисциплін, організації педагогічної практики та підвищенні кваліфікації вчителів.

Вважаємо цінним проведене автором практичне впровадження результатів дослідження в освітній процес закладів вищої та загальної середньої освіти різних регіонів України: Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Мукачівського державного університету, Волинського національного університету імені Лесі Українки, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти», Первомайської початкової школи № 11, Первомайської гімназії № 5, Первомайської гімназії № 10 імені Миколи Вінграновського Первомайської міської ради Миколаївської області. Важливим для освітньої сучасності є також задіявання до процесу експериментальної перевірки результатів дослідження суб'єктів неформальної освіти, зокрема ГО «Асоціація випускників Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова» та благодійного фонду ЮНІСЕФ «Подолання розриву: розбудова потенціалу інклюзивної освіти в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях» на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Широка база експериментальної перевірки практичних результатів дослідження підтверджує їх значущість та дотримання норм релевантності, валідності та академічної доброчесності.

Повнота опублікування результатів дослідження. Основні положення дисертації Н. Михальченко відображено в значному переліку наукових праць, що містить 103 позиції. Найбільш ґрунтовними працями виступають дві авторські монографії, що висвітлюють динаміку розвитку рефлексії у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та основи формування ментального здоров'я і рефлексії як чинників готовності

майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії в умовах невизначеності.

У публікаціях автора у виданнях, що індексуються в міжнародних базах даних Web of Science та/або Scopus, відображено процес та результати наукових пошуків автора щодо формування рефлексивних умінь фахівців у системі безперервної освіти, теоретико-методологічні аспекти проектування змісту педагогічної освіти, технологічні особливості впровадження інновацій у закладах вищої освіти та їх вплив на розвиток освітнього середовища в контексті сучасних викликів, методологічні підходи до стимулювання інноваційної активності та комунікативних навичок студентів та ін.

Аналіз змісту наукових публікацій у фахових виданнях України та тезах доповідей засвідчує, що в них висвітлено всі ключові аспекти дисертації: визначення та складові професійної готовності майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів, психолого-педагогічна культура як компонент готовності майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів; теоретичні засади розвитку рефлексії особистості здобувача початкової освіти, роль сімейного виховання в розвитку рефлексії дітей, поняття та методика розвитку рефлексії в здобувачів початкової освіти, підготовка майбутнього вчителя початкових класів до роботи з батьками щодо розвитку патріотичної рефлексії дітей; складові професійної підготовки вчителів початкових класів до розвитку рефлексії у дітей, зокрема засобами українського фольклору, у процесі організації навчальної діяльності, шляхом мотивації до навчальної діяльності; ідентичність як важливий чинник підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії у дітей; перспективи реалізації програми розвитку рефлексії молодших школярів в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів; сучасний стан методичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей та ін.

Проведений аналіз засвідчив, що опубліковані праці повністю відображають ключові положення дисертації, підтверджують наукову новизну, практичну значущість дослідження та достатній рівень апробації його результатів.

Структура, обсяг та оформлення дисертації. Дисертаційна робота Н. Михальченко має традиційну структуру і складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів та загальних висновків. Список використаних джерел містить 529 позицій, з них 75 іноземною мовою. У дисертації 4 додатки на 66 сторінках, 27 таблиць, 16 рисунків. Повний текст дисертації складає 560 сторінок, основний зміст роботи викладений на 392 сторінках.

Роботу виконано в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 р. № 40 зі змінами від 31.05.2019 р.

Зауваження та дискусійні положення. Високо оцінюючи загальний рівень дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу автора на окремі дискусійні положення та висловити побажання:

1. Обґрунтовуючи актуальність проблеми дисертаційного дослідження, автор виокремлює низку суперечностей. Водночас у роботі доцільно було б більш чітко простежити логіку їх розв'язання, зокрема конкретизувати, які саме суперечності були усунені або частково розв'язані в межах проведеного дослідження, а також у який спосіб отримані теоретичні положення та експериментальні результати сприяють їх вирішенню.

2. У дисертації переконливо обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів початкових класів. Разом з тим окремі положення технологічного концепту бажано деталізувати щодо специфіки їх реалізації у різних формах організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

3. Більшої уваги, на нашу думку, потребує докладний опис процедури формування вибірки та розподілу респондентів на контрольну та експериментальну групи, що підвищило би прозорість і відтворюваність експерименту, зокрема: обґрунтування вибору інструментарію, склад вибірки (вік, стать, спеціальність, курс навчання, спосіб рандомізації); опис процедури застосування обраних діагностичних методик, шкалювання даних тощо.

4. Доцільно було би визначити питому вагу кожної реалізованої педагогічної умови в підвищенні рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії здобувачів початкової освіти. Такий підхід дозволив би не лише встановити загальний позитивний вплив комплексу педагогічних умов, а й виявити ступінь внеску кожної окремої умови в досягнення отриманих результатів.

5. Дисертаційна робота широко ілюстрована таблицями, рисунками, аналізом обробки статистичних даних, водночас вважаємо, що деякі з них можна було б перенести в додатки, надавши в самій роботі більше уваги характеристиці виявлених чинників, закономірностей та напрямів реалізації авторської системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів початкових класів.

Загальний висновок. Зазначені дискусійні положення та зауваження не применшують вагомих здобутків й істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Михальченко Наталії Вячеславівни

«Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів». Дисертація є самостійним і завершеним науковим дослідженням, яке за своїм змістом, актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, обґрунтованістю наукових положень, логікою побудови, повнотою оприлюднення результатів і дотриманням вимог академічної доброчесності відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог щодо оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а також вимогам пунктів 7–9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ № 1197 від 17.11.2021 р. (із змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р., № 928 від 30.07.2025 р.), а її автор Михальченко Наталія Вячеславівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри теорії і практики початкової освіти

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

доктор педагогічних наук, професор

 Інна ХИЖНЯК

Підпис Хижняк І. А. ЗАСВІДЧУЮ:

Начальник відділу кадрів

ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет»

 Євгеній СІЛІН